

Kallen matkassa Itä-Euroopan kaupunkikohteissa

Artikkelissa tarkastellaan seksiturismia suomalaisen *Kalle*-lehden Neuvostoliittoon ja Itä-Eurooppaan suuntautuneissa seksimatkakertomuksissa vuosien 1975 ja 1985 välisenä aikana. Analyysin lähtökohtana on ajatus populaarimedian todellisuutta tuottavista mekanismeista ja roolista asenteiden, ihanteiden sekä ajattelu- ja toimintamallien muokkaamisessa. Antropologi Arjun Appadurain (1996) sosiaalisen mielikuvituksen määritelmää seuraten artikkelissa tulkitaan *Kallen* matkakertomuksissa ilmaistuja käsityksiä ja asenteita Neuvostoliittoa ja sen etupiiriin kuuluneita sosialistimaita kohtaan lehden lukijoille tarjoutuneena sosiaalista mielikuvitusta muokanneena mielikuvaharjoituksena. Seksimatkakertomusten voi nähdä haastaneen aikansa valtajulkisuuden normeja. Kymmenen vuoden aikajänteellä näkyväksi tulevat myös Neuvostoliittoa koskevien asenteiden muuttuminen sekä kyynistyvät asenteet naisia kohtaan.

Laura Saarenmaa

Helsingin Sanomat kertoi syyskuussa 2018 eteläkarjalaismiesten seksimatkoista rajan taakse Viipuriin. Tuliaisena on jutun mukaan usein hiv-tartunta (Jeskanen 2018). Juttu perustui tuoreeseen tilastotietoon hiv-tartuntojen lisääntymisestä 60-vuotiaiden itäsuomalaismiesten keskuudessa. Tartunnat ovat tutkimuksen mukaan peräisin Svetogorskista, Viipurista tai Petroskoista ja leviävät, koska moni kantaja kieltäytyy menemästä testeihin. Samaan ilmiöön viitaten Yle uutisoi aiemmin, että SPR ja Hivpoint (entinen Aids-tukikeskus) tarjoavat paluumatkailijoille hiv-testejä jo Suomen raja-asemilla (Kivimäki 2018; Kivimäki & Ylönen 2018; Luukko 2018).

Uutismediat seuraavat Suomessa tiiviisti ulkomaille suuntautuvaa seksimatkaileua ja niiden lieveilmiönä leviäviä sukupuolitauteja. Asiantuntijoina esiintyvät terveydenhuollon ammattilaiset, ja näkökulmat keskittyvät tautien hillitsemiseen liittyvän tiedon levittämiseen.¹ Akateemisessa tutkimuksessa seksimatkaileua on Suomessa lähestytty yhteiskuntatieteellisesti orientoituneen sukupuolentutkimuksen näkökulmasta ja etenkin haastattelututkimuksen menetelmällisestä perinteestä käsin (Skaffari 2010; Penttinen 2007; Marttila 2006, 2004a, 2004b; Tuulensuu 2008; Kontula 2008). Haastatteluaineistoilla on tuotu esiin ostajien ja myyjien käsityksiä ja motiiveja sekä ilmiöön vaikuttavia kulttuurisia, taloudellisia ja sosiaalisia taustatekijöitä.

Tässä artikkelissa lähestyn seksiturismia suomalaisten seksilehtien rakentamana ilmiönä. Yksilöiden kokemusten sijaan etualalle nousevat populaarimedian todellisuutta tuottavat mekanismit ja rooli asenteiden, ihanteiden sekä ajattelu- ja toimintamallien muokkaamisessa.² Kuten olen aiemmassa tutkimuksessani (Saarenmaa 2017, 2010) osoittanut, ajatusta suomalaismiehistä etnisesti ylempiarvoisina, ”valkoisina” ”länsimaalaisina” kehiteltiin suomalaisen, laajalevikkisen seksilehdistön suosimissa juttutyypeissä aikana, jolloin kaukomatkaileu ei vielä ollut laajalle yleisölle käytännössä mahdollista.

Tähänastinen yhteiskuntatieteellinen seksiturismitutkimus on ajoittanut Venäjälle ja Itä-Eurooppaan suuntautuvan seksiturismin nousun Neuvostoliiton romahdusta seuranneen 1990-luvun murrokseen (Marttila 2006; Penttinen 2007, 2004). Suomalaisesta *Kalle*-lehdestä koostuvan aineistoni avulla muistutan, että Neuvostoliittoon ja Itä-Eurooppaan suuntautuva seksimatkaileu oli kuvitteellisena ja konkreettisena ilmiönä olemassa jo 1970- ja 1980-luvuilla. Seksilehtien matkakertomuksia ei voi käyttää lähteinä todellisista tapahtumista. Sen sijaan niistä voi lukea esiin tietylle ajanjaksolle ominaisia fantasioita, ajattelu- ja tarinamalleja ja niiden ruokkimaa mahdollisen tajua. Seksilehdissä julkaistut matkakertomukset ovat rakentaneet ulkomaille suuntautuvaa seksimatkaileua tiedon kohteena paitsi kuvaannollisesti ja kuvitteellisesti myös journalistista esitystapaa mukailevien faktuaalistamisstrategioiden kautta tapahtumien kulusta ”todistavien” kuvien, opastusten ja ohjeiden, osoitteiden, karttojen, sanastojen ja faktalaatikoiden muodossa.

Tässä artikkelissa tarkastelen, millaisena tiedon kohteena Neuvostoliitto ja sosialistiset Itä-Euroopan maat on esitetty *Kallen* matkakertomuksissa 1970- ja 1980-luvuilla. Olen valinnut aineistooni 15 Neuvostoliittoon ja itäblokin maihin sijoituvaa, *Kallessa* vuosina 1975–1985 ilmestynyttä novellia ja kuvareportaasia. Perustelen aikarajaustani 1970- ja 1990-luvuille keskittyvällä aiemmalla tutkimuksella ja tarpeella lisätä tietämystä seksilehtien neuvostoasenteista 1980-luvulla, ajanjaksolla ennen Neuvostoliiton romahtamista. *Kallessa* kerrottiin seksimatkoista myös Keski-Euroopan kaupunkikohteisiin, Kanarian ja Kreikan saarille sekä Thaimaan turistikohteisiin. Matkat Neuvostoliittoon ja Itä-Eurooppaan pysyivät kuitenkin koko tutkimusajankohdan ajan osana matkakertomusten repertuaaria.³

1973 ilmestymisensä aloittanut, Suomen Miestenlehdet Oy:n kustantama *Kalle* nousi nopeasti *Jallun*, *Raton* ja *Urkin* rinnalle Suomen myydyimpien seksilehtien joukkoon.⁴ Seksimatkakertomuksia julkaistiin muissakin seksilehdissä. Yhden lehden kirjoittelua seuraamalla on mahdollista hahmottaa visuaalisesti ja verbaalisesti yltäkyläisestä aineistosta jatkuvuuksia ja muutoksia asenteissa ja ilmaisussa. *Kallen* valitsemista tarkemman analyysin kohteeksi perustelee myös kokonaan kotimaiseen aineistoon perustuva lehtikonsepti, jolla lehti pyrki erottautumaan kansainvälistä käännösaineistoa hyödyntävistä kilpailijoistaan.⁵

Analyoitavaan aineistoon valitut tekstit löytyivät *Kallen* vuosikertojen läpikäynnissä kymmenvuotisjaksolla 1975–1985. Valintaperusteena oli juttujen kuuluminen muodollisesti

matkakertomusten kategoriaan, ja juttujen maantieteellinen sijoittuminen Neuvostoliittoon, Itä-Eurooppaan tai laajemmin kylmän sodan aikaiseen sosialistiseen blokkiin. Analysoin juttuja tekstikokonaisuuksina, johon kuuluvat usein usealle aukeamalle levittäytyvän tekstiaineuksen lisäksi pää- ja väliotsikoita, kuvitusta ja kuvatekstejä. Kiinnitän luennassani erityistä huomiota kohdemaan poliittista tilannetta tai järjestelmää koskeviin mainintoihin sekä kohdemaiden elinolojen, tapojen ja kulttuuristen käytäntöjen kuvailuun ja kommentointiin.⁶

Tulkitsen aineistoani antropologi Arjun Appadurain (1996, 5) sosiaalisen mielikuvituksen ajatusta seuraten osana Neuvostoliittoa ja itäblokkia koskevaa 1970- ja 1980-lukujen populaaria tiedontuotantoa. Samalla kuvattiin ja kuviteltiin seksipalveluita hyödyntävän suomalaismiehen tyyppiä, johon lehden lukijaa kutsuttiin samastumaan. Appadurain määritelmän mukaan sosiaalinen mielikuvitus ei ole pelkkää fantasiaa, eskapismia tai eliitin ajanvietettä, vaan sosiaalisten käytäntöjen, työn ja toimijaosapuolten välisen neuvottelun aluetta. Näin määriteltynä sosiaalinen mielikuvitus liittyy laajasti sekä yksittäisten ihmisten että valtioiden välisten suhteiden määrittelyyn (Appadurai 1996, 31). Appadurain määritelmää seuraten seksilehtiä voi ajatella yhtenä niistä areenoista, joissa suomalaisuutta on kerrottu ja kuviteltu tietynlaiseksi suhteessa muihin kansallisuuksiin, kulttuureihin sekä poliittisiin ja sosioekonomisiin järjestyksiin.

Balettia, samppanjaa ja naisellista lämpöä

Kallen 1970-luvulla ilmestyneet, Neuvostoliittoon ja Itä-Eurooppaan sijoittuvat seksimatkakertomukset asettuvat suomalaisittain osaksi yleisempää ulkomaanmatkailun suosion ja massaturismin nousua. Matkailu ja turismi sosialististen ja kapitalististen maiden välillä oli aina kytköksissä blokkien väliseen poliittiseen ja kulttuuriseen kilpailuun. Kuten turismia Neuvostoliiton ja Suomen välillä 1950-luvulta 1990-luvulle tarkastellut Elvi Juvonen (2013) on huomauttanut, turismia käytettiin kylmän sodan muotona ja propagandan välineenä myös Suomen ja itäblokin maiden välillä. Alkusysäyksen maiden väliselle massaturismille antoi 1974 ratifioitu matkailusopimus, joka täydensi sopimuksia tieteen, kulttuurin ja talouden aloilla (Juvonen 2013, 29). Vuodesta 1974 vuoteen 1984 matkailijoiden määrä kumpaankin suuntaan kaksinkertaistui. Vuonna 1982 suomalaisturisteja vieraili Neuvostoliitossa 380 000 (Juvonen 2013, 30). Lisääntynyt kiinnostus Neuvostoliiton matkakohteena näkyy myös *Kallen* seksitarinoissa.

Olen reissannut siellä ja täällä, mutta ainoastaan kerran – toistaiseksi – olen joutunut naapurimaamme lähimpään miljoonakaupunkiin, Leningradiin. Syy, että sinne lähdin oli kaverissani Maurissa, joka on useamminkin linja-autolla vierailut itäisessä naapurissamme [---]. (Kalle 1975a, 42.)

Kielitaidon puuttuminen oli Venäjälle suuntaavien matkalaisten jatkuva haaste. Toistuva ilonaihe *Kallen* matkakertomuksissa olikin, että suomen kielen perussanasto hallittiin naapurimaassa ja kommunikointi paikallisten kanssa sujui ongelmitta.

Mauri hallitsi hommat ja painoi kylmän rauhallisesti [yökerhon] jonon ohi vahtimestaria kohti. Ilmeisesti ulkomaalaisten turistien maine on korkealla [---] vodkaa ja kivennäisvettä, pyysi Mauri kyypparia selvällä suomenkielellä. – Nämä hallitsevat melko hyvin käyttösanaston – täällä käy ilmeisesti aika paljon hämmäläisiä. (Kalle 1975a, 42-43.)

Esiin kertomuksissa nousivat myös suomalaisturistien vyöryn synnyttämät kielteiset mielikuvat. Todettiin, että bussiletkat toivat Leningradiin joukoittain suomalaisturisteja, joiden intresseissä ei ollut kaupungin nähtävyyksiin tutustuminen, ja että suomalaisten kunnia oli käynyt kaupungissa kyseenalaiseksi (Kalle 1976b, 10).⁷ Suomalaisturistien huono käytös oli todellinen ongelma Suomen matkailun edistämiskeskuksesta, ja tappeluista ja alkoholinhuuruudesta häiriökäyttäytymisestä Leningradissa raportoitiin Suomen ulkoministeriöön asti (Juvonen 2017, 65). Nimimerkki Pentti Varis, *Kallen* sivuilla 1970-luvulla taajaan esiintynyt, vientikaupan ammattilaiseksi esittäytynyt kirjoittajapersoona, valisti *Kallen* lukijoita itänaapurin tarjoamista, julkijuopottelua moninaisemmista nautinnon lähteistä. Variksen matkavinkeissä tilaisuuksia nautinnollisiin seksuaalisiin kohtaamisiin saattoi tarjota vaikkapa neuvostoliittolainen tapa sijoittaa nais- ja miespuoliset matkustajat samoihin hytteihin junien makuuvaunuosastolla.

Vielä tänäkin päivänä voi onnekas matkamies tavata junassa ikioman makuuvaunujen Madonnansa, joka matkustaa Konstantinopoliin pikajunalla etsimään uusia seikkailuja, uusia rakastajia, kuten Olavi Paavolainen aikanaan kuvasi. (Kalle 1975b, 18.)

Pentti Variksen tunnelmallisissa matkakuvauksissa Neuvostoliitossa matkustava suomalaismies saattoi antautua ylellisesti hemmotelluksi, jos makuaisti vain oli riittävän kehittynyt. Hienostuneen maun ja kulttuurisen erottautumisen ilmaisuilla kouluttiin ulkomaanmatkailuun tottumattomia *Kallen* lukijoita tapakasvatuksen hengessä.

Ravintolavaunussa eteemme kannettiin suuret lautaselliset borts-keittoa, hyvää venäläistä leipää ja pullo punaviiniä. [Lisäksi tarjottiin] samppanjaa, Neuvostoliiton harvinaista laatua, Zimlanskojen punaista samppanjaa, ja annokset kaviaaria...Ohi vilahteli pieniä kyliä harmaine koristeellisine mökkeineen ja pienine kirkkoineen. Smolenskin asemalla...kovaäänisestä kajahti muhkean Neuvostoliiton hymnin sävelet. (Kalle 1975b, 19.)

Taidenautintoja arvostava Pentti Varis korosti teksteissään, että Leningradilla oli suomalaisturisteille muutakin annettavaa kuin halpa vodka ja lihan ilot. Kulttuurista pääomaa ilmensivät museovierailut sekä oopperan ja baletin kaltaisista taidemuodoista nauttiminen.

Iltapäivällä kävimme taidemuseossa jossa [maksullinen seuralainen] hämmästytti minua taiteen tuntemuksellaan. Illalla menimme katsomaan balettia ja jälleen saatoin havaita hänen ymmärtävän tätäkin taiteenlajia. Kaiken lisäksi minulla oli koko upean teatterin tyylikkään nainen daaminani. [---] Saatoin todeta viihtyneeni hyvin Leningradissa. Sain annoksen taidetta ja kulttuuria ja kunnollisen annoksen naisellista lämpöä – kohtuuhintaan. (Kalle 1976b, 13.)

Suomalaisten käsityksiä venäläisistä 1980-luvun lopulla tutkineen Pentti Raittilan (2004) mukaan venäläisnaisiin liittyi suomalaisten mielissä kauneus ja kiehtovuus. Toisaalta prostituutio ja tartuntatautien vaara nähtiin 1990-luvulta alkaen uhkana (Raittila 2004, 36). Neuvostoliittoon suuntautunutta seksiturismia Raittilan haastatteluaineistoissa ei suoraan mainita. Maija Alangon (2017, 60) suomalaisten Tallinnan matkoja käsittelevässä tutkielmassa mainitaan lyhyesti Viru-hotellin ravintolan ”kauniit kauppiaat” ja seksipalveluihin liittyvät, ryhmämatkalaisten keskuudessa kiertäneet huhupuheet ja juorut.

Seksiturismi ja seksipalvelujen kulutukseen liittyvä tietämys on luonteeltaan suullista kansanperinnettä ja hiljaista tietoa, joka sijoitetaan haastattelupuheessa herkemmin huhupuheiden ja juurujen kuin tiedon tai omakohtaisten kokemusten alueelle. Kuten Tuula Juvonen (2003) on suomalaisten seksielämään liittyviä salaisuuksia käsittelevässä väitöskirjassaan todennut, juurujen ja huhupuheiden lisäksi tarjolla olleisiin informaation lähteisiin kuuluivat myös suomalaiset seksilehdet. Myös *Kalle*-lehden seksimatkakertomukset osoittavat, että suullisen tiedon rinnalla 1970-1980-luvun Suomessa kukoisti seksiturismiin liittyvää tapakasvatusta, toimintaohjeita ja käytännön tietoa tarjoava tekstuaalinen perinne.

Onnistuneita kokemuksia puolattarien parissa

Neuvostoliiton romahdusta seurannutta seksityömarkkinoiden laajentumista väitöskirjassaan käsitelleen Elina Penttisen (2004) mukaan entisen Neuvostoliiton alueen valtioita on seksualisoitu, femininisoitu ja seksityön käytäntöjen kautta symbolisesti alennettu redusoimalla ne aiemmin saavuttamattomaan, mutta uudessa järjestyksessä auliisti tarjolla olevaan naisruumiiseen. Samantapainen symbolisen alentamisen mekanismi näkyy jo 1970-luvun seksimatkatutkimuksissa. Vientikauppias Pentti Varis päätyi *Kallen* tarinoissa kuvailemillaan liikematkoilla kaukaisimpiin rautaesiripun takaisiin kolkkiin, ja tuotti samalla ”silminnäkihavaintoihin” perustuvia puheenvuoroja sosialistimaiden kaksinaismoralistisesta asenneilmastosta. Kertomuksissa toistuu sosialistisen järjestelmän ja tavallisten, arkeaan elävien ihmisten jokapäiväisten tarpeiden ja halujen välinen ammottava kuilu. Tämä käy ilmi seksiaktikuvausten väliin sijoitetuista, dialogiksi kirjoitetuista keskusteluista paikallisten seksityöläisten kanssa.

Me [albanialaiset] olemme ihmisiä niin kuin kaikki muutkin kansat. [---] Mekin haluaisimme pukeutua kauniisti, nauttia elämän mukavuuksista joita teillä on, tanssia ja matkustaa ulkomaille. Meille se vain ei ole sallittua, julkisesti. Julkisivun takana kaikki tekevät näin. (Kalle 1975c, 10.)

Variksen matkaraporteissa tehtiin tiettäväksi, että vaikka sosialismi ei tunnustanut seksityötä, sitä siedettiin ja suvaittiin kaikkialla Itä-Euroopan maissa, ja että maksullisia nautintoja oli runsain mitoin suomalaisturistien saatavilla lyhyenkin vierailun tarpeisiin.

Varsovan hotellit sietävät täysin prostituutiota. Muutaman päivän pituisen matkan aikana voi seikkailunhaluinen mies hankkia useita onnistuneita kokemuksia seksikkäitten puolattarien parissa. Etenkin jos hän on varustautunut paksulla dollarinipulla. (Kalle 1976a, 10.)

Jutuissa annettiin enemmän tai vähemmän yksityiskohtaisia vinkkejä ja ohjeita siihen, mistä seksipalveluja missäkin kaupungissa löysi ja millaiseen hintahaarukkaan kussakin kohdemaassa kannatti varautua. Saatavuuden, hintojen ja tarjonnan toisto näyttäytyy sosialistisen järjestelmän kyynisenä karnevalisointina.

Jovanka ihailee [paitsi Titoa] myös ulkomaalaisia. Hän on Belgradissa heidän käytävissään, halvalta tuntuvaa 150 Suomen markan korvausta vastaan. (Kalle 1979, 64.)

Leningradissa [prostituutio] keskittyy ulkomaalaisten suosimiin paikkoihin, joissa markat ja dollarit hallitsevat. [---] Tanja-niminen neitonen hakeutui viereeni Astoria-hotellin

valuuttabaarissa. ”Sinä tahtoo nussia? Kaksisataa markkaa”. (Kalle 1976b, 10.)

Itsesensuurin, ystävällismielisen idänpolitiikan ja vasemmistolaisuuden leimaaman sisäpolitiikan aikakaudella Suomessa kirjoitettiin ja luettiin siis seksitarinoita, joissa suomalaismiestä puhuteltiin kapitalistiksi ja Suomen markka laskettiin länsivaluuttoihin, joilla portit kiellettyjen nautintojen taivaaseen aukesivat. Seksimatkakertomusten voisi tästä näkökulmasta ajatella toimineen lukijoilleen paitsi poliittista ilmapiiriä karnevalisoivana vastakulttuurina ja henkisenä etäisyydenottona kommunistiseen suurvaltanaapuriin, myös myönteisen kansallisen omakuvan rakennusaineena. Kansallista omanarvontuntoa kohottavia teemoja olivat paitsi suomalaismiesten länsi-imperialistinen luokkavihollisuus myös suomalaisvalmisteisten kulutustavaroiden ja tuotteiden arvostus.

Hän alkoi hitaasti riisuutua. Ensin hame, sitten pusero. Totesin niiden olevan suomalaista alkuperää. Tuontitavaralla on Neuvostoliitossa kova kysyntä ja hinnat korkeat. (Kalle 1976b, 11.)

Talouspoliittinen erityissuhde Neuvostoliittoon avasi suomalaisille teollisuustuotteille ovet EEC-maiden lisäksi SEV-maihin ja jopa kaikkein suljetuimpiin sosialistimaihin, Albaniaan, Kiinaan ja Pohjois-Koreaan (Matala 2011, 10; Koulumies 2016). Näihin maihin ulottuivat myös vientikauppias Pentti Variksen seksintäyteiset liikematkat.

Liikematkoilla minulle on isäntien puolesta järjestetty nuorta peppua monesti [---] pr-mielessä. [---] Tämä tapahtui Pjöngjangissa, Pohjois-Korean pääkaupungissa [---]. Isäntäni ulkomaankauppajärjestössä tulivat siihen tulokseen, että minuun voitiin vaikuttaa vetoamalla porvarillisiin paheisiin ja rappeutuneeseen moraalini. [---] Painoin [naisen] ammeeseen ja seurasin itse mukana. [---] ”Kuinka iso teillä imperialisteilla aina onkaan... (Kalle 1976c, 50.)

Kallen seksimatkakertomusten rakentamassa halun maantieteessä saatavilla oleva halun kohde sijaitsi 1970-luvulla maantieteellisesti, sosioekonomisesti ja usein myös ideologisesti etäällä. Matkakertomusten tarinoita voi tulkita paitsi viralliselle ulko- ja kulttuuripoliittiselle liturgialle vaihtoehdoisen maailmankuvan rakentamisena myös myönteisen kansallisen omakuvan rakennusaineena. Myönteistä suomalaisuutta varjostanut Neuvostoliiton henkisen alusmaan asema vaihtui *Kallen* matkaraporteissa mielikuviiin analyttisestä ja omnipotentista suomalaiskapitalistista, joka hyödynsi suurvaltapolitiikkaa henkilökohtaisena resurssinaan. *Kallen* lukijoille tämänkaltaiset mielikuvat ovat kenties tarjonneet kuvitteellista, kulttuurista ja – tunteen tasolla – kenties poliittistakin pääomaa.

Kannakselaista lanttukukkoa

1980-luvulle tultaessa Pentti Variksen kansainvälinen sivistys ja hienovireinen eleganssi vaihtuivat juurevaan äijähuumoriin. Parivaljakko Börje Mellbergin ja Risto-Juhanin edustaman tyyliin ytimessä oli sievisteleville kiertoilmaisuille ja baletin ja oopperan kaltaisille yleisille kulttuuriharrastuksille naureskelu. Hienostuneet viinit ja paikallisen keittiön erikoisuudet vaihtuivat muutaman päivän mittaisiin, päiväkirjamuotoisiin lomareissuraportteihin, jotka täytyivät eritteiden ja ulosteiden, pierun ja paskan hajuista. Tarinoiden näyttämönä

toimi useimmiten hotellihuone, jossa toverukset viettivät aikaa ryypiskellen ja vierekkäisillä sängyillä maksullisia naisiaan köyrien. Reportaasien kuvitukseksi oheistetuissa nelivärikuvasarjoissa esiintyivät seksiyöläisten rinnalla, vähemmän mairittelevissa asuissa ja asennoissa, usein myös tarinoiden sankarit itse.

Toisin kuin 1970-luvun ulkomaankauppamiehen tarinoissa, joissa bisnekset johdattivat miehen maksullisen seksin pyörteisiin isäntien painostamana tai sattuman oikusta, Börje ja Risto-Juhani olivat liikkeellä suomalaisen seksilehdistön edustajina, nimenomaisena tarkoituksenaan tutkia kohdemaan seksipalvelutarjontaa journalistisen lukijanpalvelun periaatteella. Reportaseissa toistuva, *Kallen* lukijoille osoitettu viesti oli se, että seksiyöläisiä oli Itä-Euroopan kaupunkikohteissa runsaasti tarjolla ja palvelutarjontaan kannatti arkailematta tutustua. Ulkonäön, kielitaidon tai käytöstapojen puolesta ei tarvinnut lehden mukaan turhia jännittää.

[K]un Marfa kuuli, että Kalle-Juhanilla oli matkatavaroittensa joukossa mm. sukkahousuja sekä ihan uudet merkkifarkut [--], niin hieman vatsakas ja huonohampainen Kalle-Juhani muuttui Marfan silmissä satujen prinssiksi. (Kalle 1985, 38.)

Vahvan arominsa Börjen ja Risto-Juhanin seikkailuille antoi ylenpalttinen alkoholinkäyttö. Viipurin reissun paluumatkalla matkaseurueeseen kuuluneen ”Everstilutnantti evp:n” kerrotaan maanneen linja-auton käytävällä tiedottomassa tilassa ”paskat housuissaan” (Kalle 1984a, 6). Tallinnan paluumatkalla Kalle-Juhani näytetään kuvattuna linja-auton istuimelle kätertyneenä asentoon, joka kuvatekstin mukaan ennakoii ”jyskyttävää päänsärkyä” (Kalle 1983, 27). Paluumatkalla Varsovasta Helsinki-Vantaalle saavuttaessa Kalle-Juhanin puolestaan todetaan olleen ”nahkat niin silmillä”, että ”syöksyy puolitoista voltia kerien lentokentän sementtiin” (Kalle 1984b, 7).

Börjen ja Risto-Juhanin viinanhuuruusissa matkakertomuksissa toistuvat groteskit ruumiilliset tilanteet kutsuvat *Kallen* lukijoita empaattiseen nauruun ja samastumiseen heteromaskuliinisen mieskollektiivin jäsenenä. *Kallen* voi nähdä toimineen näin eräänlaisena kuvitteellisena miesten saunatilana, jonne on vetäytytty nauttimaan yhteisön jäsenyydestä – paljaina ja samalla suojassa tuomitsevilta katseilta.

Itsen alentamisesta miestenvälisessä homososiaalisessa romanssissa (*bromance*) kirjoittaneen Ken Feilin (2014) mukaan masokistinen itsen vulgarisointi ja etenkin ulostamiseen, sukuelimiin ja takalistöön kohdistuvat iskut vahvistavat heteroseksuaalista, heteromaskuliinista *male bondingia* rangaisten toiminnan osapuolten ohella myös lukijoita asetelmaan mahdollisesti kohdistamasta homoeroottisesta katseesta. Tämäntapainen refleksiivinen sadomasokismi oli kenties tarpeen juuri *Kallessa*, jossa oli oma vinjetöity sivustonsa homolukijoille, ja jonka lukijakunta koostui siis osittain homoseksuaaleista.

(Hetero)maskuliinisen alennustilan karnevalisointi heijastelee kenties myös 1980-luvun mittaan voimistunutta naisten ja miesten välille virinnyttä vastakkainasettelua, joka eskaloitui suoranaiseksi sukupuolikonfliktiksi 1980-luvun puolivälissä. Kuten aiemmassa tutkimuksessani olen todennut, 1987 voimaan astuneen tasa-arvolain valmisteluun liittynyt kipuilu näkyi 1980-luvun julkisessa keskustelussa ja keskustelun näkökulmissa (Saarenmaa 2014, 2011).

Jos miehet esitettiin 1980-luvun *Kallessa* ulkoasultaan hoitamattomina, holtittomina ja vastenmielisinä, myös kaipuun kohteina esiintyvät maksulliset naiset menettivät 1980-luvun tarinoissa hoitoaan. Viipurin reportaasissa Börje ja Risto-Juhani uhoavat tartuttavansa Tallinnasta aiemmalla reissulla saamansa kirvelevän tippurin eteenpäin ennen penisilliinihoidon

aloittamista – yleiseksi kostoksi kaikille venäläisnaisille tartunnan aiheuttamisesta. Viipurin yössä yhytetty koston välikappale osoittautui kuitenkin tarinan minäkertojan mukaan fyysisesti niin epäviehättäväksi, että kostotoimista ei tahtonut tulla mitään.

Maruska riisuu vaatteitaan, ja minä äkkään hänellä samanlaiset kureliivit kuin isoäidillä aikoinaan. Puolivireessä oleva mulkkuni retkahtaa polvea vasten. [...] Maruska riisuu loputkin vaatteensa. Perse on kuin piirongin laatikko ja vatsa tuo mieleen kannakselaisen lanttukukon, mutta me kovetamme luontomme: tehtävä on suoritettava. (Kalle 1984a, 4.)

Elina Penttisen (2004, 169) mielestä länsimainen mies, joka solmi kaupallisen seksuaalisen suhteen venäläisen naisen kanssa, pönkitti paitsi taloudellista myös etnistä ylemmyyttään naisen itä-eurooppalaiseen toiseuteen nähden. *Kallen* tarinoissa kännipäissään toikkaroivan, vatsakkaaksi ja huonohampaiseksi kuvatun suomalaisturistin etnistä ylemmyyttä on vaikea lukea esiin. Sen voi kuitenkin ajatella näkyneen suomalaismiesten julkisen liikkumavaran laajuutena, käyttäytymistä ohjaavien normien puuttumisena ja suhteellisen taloudellisen vakauden ja ostovoiman tuomana turvana. Tarinoiden toistama viesti lehden lukijoille on, että suomalaismiesten ei itänaapurissa tarvinnut olla varuillaan, kunnioittaa saati pelätä ketään. Jutuista huokuva ylenkatse venäläisiä seksityöläisiä kohtaan heijasteleekin kenties ennen muuta 1980-luvulla alkanutta, maiden välillä vuosikymmeniä vaikuttaneen poliittisen, kulttuurisen ja taloudellisen erityisyyden asteittaista höltymistä. Viipurin seikkailun kohdalla voi kenties ajatella myös henkistä vapautumista menetetyt Karjalan ja Viipurin kaupungin muistosta.

Ilmapiiiri- ja asennemuutos näkyy myös tavasta, jolla Börjen ja Risto-Juhanin jutuissa käsitellään 1980-luvulla Neuvostoliiton tiukassa kuristusotteessa kitunutta Neuvosto-Viroa. ”Kaikkein helpoiten” maksullisia naisia löytyi reporttereiden mukaan juuri Tallinnasta.

Tallinnaan lähtiessäni tiesin jo vanhastaan, etten millään selviä koko matkaa nussimatta. [...] Vanhastaan tiesin myös sen, että maksullisen naisen saanti onnistuu Tallinnassa parhaiten Viru Hotellissa tai sen välittömässä lähiympäristössä [...] vielä hurjatahtisempana lihakauppa jatkuu alkuyöstä Viru-hotellin ulkopuolella Keskväljakilla, jossa taksilla kulkevat huorat pysäyttävät kylmästi jokaisen ulkomaalaiselta vaikuttavan miehen ja tekevät suoran tarjouksen. Paketitarjous on kolmesataa markkaa koko viikonlopun seksiseurasta ja kaupunkioppaasta. (Kalle 1982, 2–3.)

Keskväljakin ”lihakauppa” todisti koko aukeamalle levitetty mustavalkokuva-sarja. ”Asiakkaasta” näkyy kuvissa ainoastaan ikkunasta kurottunut käsivarsi, joka tunnustelee päällystakkiin pukeutuneen naisen paljastettua rintaa. Seuraavassa kuvassa käsi on työntynyt naisen hameensa alta paljastamaan alastomaan jalkoväliin. Kuvatekstit on kirjoitettu ”asiakkaan” hilpeäksi hihittelyksi. ”Hyvät tissit on, hi hi. No ny se on siinä koko tavara... eikä ole kalliskaan...”. (Kalle 1982, 4–5.)

Paikallisista oloista keskusteltiin jutussa myös asiallisemmassa tyylilajissa. Börje Mellbergin ja viikonloppuseuraksi pestatun Reet-nimisen seksityöläisen väliseksi dialogiksi kirjoitetussa jaksossa pohdittiin laajasti sitä, miksi prostituutiota esiintyy Tallinnassa niin paljon enemmän kuin Suomessa.

Yksi syy siihen on elintaso. Teillä Suomessa on valtavat valikoimat esimerkiksi vaatteita tai elektronisia välineitä, joita Neuvostoliitossa ei saa tai jotka ovat niin kalliita, että

niitä käytännössä on mahdotonta hankkia. [---] Toisaalta me virolaiset olemme teidän mainostelevisionne uhreja [---] teidän ohjelmannehan näkyvät meillä hyvin ja niitä myös katsellaan. Emme me todellisuudessa esimerkiksi teidän farkkujanne tarvitse, mutta mainokset saavat meidät kuitenkin niitä haluamaan. [---] Kysymys on siis molemmin puolin tavarasta. Suomalaisten mainosten synnyttävä tarve ajaa tallinnalaiset tytöt huoriksi, sillä pillun jakaminen suomalaisille on loppujen lopuksi useimmille ainoa keino saada tällaisia kaivattuja kampeita. (Kalle 1982, 6.)

Myös Neuvosto-Viron poliittista ilmapiiriä sivuttiin. *Kallen* Joulukuun 1983 numerossa julkaistussa, Tallinnaan sijoittuvassa matkaraportissa viitattiin siihen, kuinka ”Heimoveljiemme ennen niin kukoistava kulttuuri on vaarassa kadota viimeaikaisten tapahtumien takia”. (Kalle 1983, 22.) Tekstistä ei käy tarkemmin ilmi mihin tapahtumiin kirjoittajat viittaavat.⁸ Tavalla tai toisella viittaus lienee liittynyt neuvostohallinnon taholta Viroon kohdistuneeseen kulttuuripoliittiseen painostukseen, joka näkyi hallinnon uusvenäläistämisenä, viron kielen rajoittamisena päivittäisessä elämässä ja asioiden hoidossa, venäjän kielen opetuksen lisääntymisenä sekä venäläisten näkökulman korostumisena koulujen historiaopetuksessa. Virolaisten intellektuellien vuonna 1980 julkaisema ”Neljänkymmenen kirje” toi julki venäläistämiskehityksen aiheuttaman huolen virolaisten keskuudessa (Zetterberg 2007, 715; Alanko 2017, 92). *Kallen* tarinat asettuvat osaksi näitä muutoksia kuvaavaa ja kommentoivaa intertekstuaalista verkostoa, vaikka niitä ei olisi sellaisina luettu saati sellaisiksi tarkoitettu.

Mahdottomaksi muuttuva maailma

Suomen ja Neuvostoliiton ystävällismielistä erityissuhdetta vaalineen ulkopoliittikan aikakaudella suomalaisissa seksilehdissä otettiin erivapauksia ilmaisussa ja tyylissä ja joustettiin myös poliittisen korrektiuden vaatimuksessa (Saarenmaa 2016, 2015). Seksilehtien sivulta löytyy virallisen kulttuuripoliittikan ja julkisuusdiplomatian vaaliman ystävyydiskurssin karnevalistinen kääntöpuoli. Alastonkuvasarjojen ja yhdyntäkuvausten välissä voitiin sanoa sellaista mitä virallisissa yhteyksissä ei ollut mahdollista edes ajatella, saati sanoa julkisesti ääneen. Karnevalistisen asenteen kiteyttää Puolan reissun aikaan osunut uutinen neuvostojohtajan kuolemasta.

Kesken orgioiden radiosta tulee tieto, että Andropov on kuollut. Risto-Juhani vetää mustan kondomin kyrpänsä päälle. Huorat antavat meille suuressa surussaan yhden ilmaisen kieroksen. (Kalle 1984b, 6–7.)

Seksilehdet näyttävät siis Suomessa toimineen eräänlaisena idänsuhteisiin liittyvänä va-raventiilinä, tai vähintäänkin tarjonneen kanavan alatyyliseen ilmaisulliseen tuuletukseen. Esiin nousevat erilaisten todellisuuksien, kokemusmaailmojen ja kontekstien rinnakkaisuudet ja Neuvostoliittoa ja itäblokkia koskevan, juhllallisesta *yya-koodista* poikkeavan *arkikoodin* moniäänisyys (Raittila 2004, 105–107; Pernaa 2005). Tätä moniäänisyyttä politiikan ylätasoon (vallanpitäjät, puolueet, eliitit) kehystä painottanut, arkistolähteisiin keskittynyt historiantutkimus on osaltaan tehnyt näkymättömäksi.

Seksiturismi ja seksipalvelujen kulutukseen liittyvä tietämys on ollut luonteeltaan suullista kansanperinnettä ja hiljaista tietoa, joka rinnastuu juoruihin ja huhupuheisiin eikä välttämättä nouse esiin haastattelu- ja muistitietotutkimuksen menetelmiä hyödyntävissä tutkimuksissa.

Tässä käsitellyt *Kalle*-lehden seksimatkakertomukset osoittavat, että juorujen ja huhujen rinnalla 1970-1980-luvun Suomessa menestyi seksimatkailuun liittyvää tietoa, asenteita ja ajattelutapoja tarjoava populaarijulkisuuden tekstilaji, joka haastaa käsityksen suomalaisten peitellystä ja julkisesti vaietusta seksuaalisuudesta.

Yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa itäprostituutio on 1990-luvulta alkaen noteerattu ja julkisuudessa laajasti keskusteltu ilmiö. Näissä keskusteluissa internetillä on nähty olleen käänteentekevä merkitys seksiturismin globalisoitumisessa (Penttinen 2007, 2004; Marttila 2006, 2004a, 2004b). Tässä artikkelissa olen tuonut esiin laajalevikkisen suomalaisen seksilehden panostusta aiheeseen 1970- ja 1980-luvuilla. 1970-luvun tarinallisiin elementteihin kuului maun, tyylin ja kulttuurisen pääoman ilmaiseminen osana seksuaalisia kohtaamisia ja niihin liittyviä kehollisia nautintoja. 1980-luvulla etualalle nousi puolestaan seksimatkailun helppous ja hauskuus sekä tapakulttuuriin liittyvien normien höltyminen, jota olen edellä tulkinnut osana neuvostonaapuruuteen liittyvää henkistä vapautumista.

Kymmenen vuoden aikajänteellä näkyväksi tulevat paitsi Neuvostoliittoa koskevien asenteiden muuttuminen myös kyynistyvät asenteet naisia kohtaan. Kyynistymisen taustalla vaikuttivat epäilemättä naisten 1980-luvulla voimistuneet tasa-arvopyrkimykset ja miesten yhteiskunnallisen hegemonian kyseenalaistuminen. Analyysiani inspiroinut sosiaalisen mielikuvituksen (Appadurai 1996) käsite sopii kuvaamaan sitä, miten kulttuurissa kunakin aikana kiertävät mediakuvastot ja yksilöllinen kuvittelu peilaavat toisiaan ja asettuvat osaksi sosiaalista todellisuutta. *Kallen* seksimatkatarinat voi tästä näkökulmasta nähdä kulttuurisina kuvitelmina miehille mahdollisesta, kuviteltavissa olevasta maailmasta, joka oli jo asteittain muuttumassa mahdottomaksi edes kuvitella. Ja toisaalta, viimeistään rajojen avauduttua, kertomuksina ei vain kuviteltavissa olevasta vaan myös koettavissa olevasta maailmasta.

Viitteet

- 1 Esiin on nostettu myös erityisen haastavia ongelmia kuten suomalaisturistien Venäjällä harjoittama lapsiprostituotujen hyväksikäyttö, ks. esim. Ollikainen 2000.
- 2 Susanna Jussilan (2011) politiikan tutkimuksen alaan kuuluvan tutkielman kiinnostuksen kohteena on länsimainen ajatusmaailma ja länsimaalaisten miesten luonnollistettu ylempiarvoisuus. Jussilan tutkimuksen aineiston muodostaa seksiturismin keskittyvä keskusteluketju Sihteeriopisto-verkko-keskustelupalstalla. Tässä artikkelissa jatkan pohdintaa ajattelumallien kulttuurisesta rakentumisesta printtimedia-aineiston kautta.
- 3 *Kalle* järjesti lukijoilleen 1980-luvulta alkaen myös lukijamatkoja, joita tehtiin kauko- ja rantaloma-kohteiden lisäksi Keski- ja Itä-Euroopan pääkaupunkeihin ja Leningradiin. Lukijamatkoista laadittiin kuvareportaaseja ja raportteja lehteen. Artikkelia varten haastatellun seksireporterinimerkki Börje Mellbergin (toimittaja Risto Pylkkänen) mukaan Neuvostoliittoon seksimatkailijoita veti edullinen hintataso sekä seksipalvelutarjonnan laajuus. Mellberg [Pylkkänen], puhelinhaastattelu 30.10.2018 ja 11.12.2018.
- 4 *Kallen* levikki oli vuonna 1975 64 384 kappaletta, vuonna 1980 67 566 kappaletta ja vuonna 1985 44 536 kappaletta. Levikintarkastus, sähköpostitiedustelu.

- 5 *Kallen* erikoisuus oli myös homoseksuaaleille suunnattu, vinjetein lehden muusta aineistosta erotettu Gay Kansa -sivusto. Gay Kansa -sivuilla julkaistiin myös matkakertomuksia ja kuvauksia ulkomaanmatkojen seksikokemuksista. Tässä artikkelissa keskityn heteroseksuaalisia tekoja ja tapahtumia kuvaaviin matkakertomuksiin.
- 6 Juttujen otsikot, tarkemmat julkaisutiedot ja tiedot juttujen tekijöiksi nimetyistä henkilöistä on merkitty lähdeluetteloon.
- 7
- 8 Puhelinkeskustelussa 11.12.2018 Börje Mellbergillä ei ollut muistikuvaa mihin tapahtumiin ingressissä viitattiin, mutta arveli että viittaus liittyi tavalla tai toisella neuvostohallinnon Viroon tuohon kohdistamaan poliittiseen painostukseen.

Lähteet

Aineisto

- Kalle (1975a), Toivo A. Pekkanen (kirj.). Leningradin öitä. *Kalle* 7, 42–43.
- Kalle (1975b), Pentti Varis (kirj.). Seksi junassa on verratonta. *Kalle* 10, 18–21.
- Kalle (1975c), Pentti Varis (kirj.). Tiranän punainen romanssi. *Kalle* 12, 8–11.
- Kalle (1976a), Jukka Pajunen (kirj.). Varsovan öiset leikit. *Kalle* 2, 10–13.
- Kalle (1976b), Pentti Varis (kirj.). Leningradissa ei tarvitse törmäillä. *Kalle* 3, 10–13.
- Kalle (1976c), Pentti Varis (kirj.). Kummia saa kokea Pohjois-Koreassa. *Kalle* 12, 50–51, 54, 56–57, 60–61.
- Kalle (1979), Sami Erkkilä (kirj.). Jovanka Josip Brotz Titon maasta. (Sarjasta Alan ammattilaiset 4.). *Kalle* 1, 64–65.
- Kalle (1982), Börje Mellberg (kirj.). Tallinnassa moni suomalainen on Hiiglasuur nikkuja! Eli helvetinmoinen nussija. *Kalle* 2, 2–6.
- Kalle (1983), Börje Mellberg (kirj.). Heimokansamme katoavaan kulttuuriin tutustumassa Tallinnassa (Idän syntiset naiset 1). *Kalle* 12, 22–27.
- Kalle (1984a), Börje Mellberg, Risto Juhani (kirj.). Tehtävä Viipurissa (lehtiä sotapäiväkirjasta). *Kalle* 1, 2–6.
- Kalle (1984b), Börje Mellberg, Risto Juhani (kirj.). Laulu Varsovasta (eli opettavainen tarina siitä miten Puola voitti pojat puolelleen). *Kalle* 4, 2–7.
- Kalle (1985), P.H. Lepistö (kirj.). Venakko on viehkeä venkale (onneksi hänellä oli velikin). *Kalle* 9, 36–39.

Kirjallisuus

- Alanko, Maija (2017), *Muisteltu matka. Tutkimus suomalaisten Viron-matkojen kilpakeruuaineistosta*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, historian ja etnologian laitos. Julkaisematon pro gradu -tutkielma.
- Appadurai, Arjun (1996), *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis: Minneapolis University Press.
- Feil, Ken (2014), From Batman to I Love You, Man. Queer Taste. Vulgarity and the Bromance as Sensibility and Film Genre. – *Reading the Bromance. Homosocial Relationships in Film and Television*. Toim. Michael DeAngelis. Wayne State University Press, 165–190.
- Jeskanen, Jenni (2018), Tuliaisena hiv. *Helsingin Sanomat*, 23.9.2018. <https://www.hs.fi/ulkomaat/>

- art-2000005838159.html (Tarkistettu 11.6.2019).
- Jussila, Susanna (2011), *Mistä on aikuisten Disneylandit tehty*. Tampere: Tampereen yliopisto, politiikan tutkimuksen laitos. Julkaisematon pro gradu -tutkielma.
- Juvonen, Elvi (2013), Rappiota rajan takaa: turismi Suomen ja Neuvostoliiton välillä 1956–1991. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, historian ja etnologian laitos. Julkaisematon pro gradu -tutkielma.
- Juvonen, Tuula (2003), *Varjoelämää ja julkisia salaisuuksia*. Tampere: Vastapaino.
- Kivimäki, Petri (2018), Vanhojen miesten seksimatkoista Venäjälle tuli iso ongelma. *Yle uutiset*, 5.6.2018. <https://yle.fi/uutiset/3-10238473> (Tarkistettu 11.6.2019).
- Kivimäki, Petri & Ylönen, Ulla (2018), Idän raja-asemien testeissä paljastui uusia tartuntoja. *Yle uutiset*, 13.6.2018. <https://yle.fi/uutiset/3-10251066> (Tarkistettu 11.6.2019).
- Kontula, Anna (2008), *Punainen eksodus. Tutkimus seksityöstä Suomessa*. Tampere: Acta Universita Fennica.
- Koulumies, Jyrki (2016), *Kaikki ajoi ladalla*. Helsinki: Siltala.
- Laurén, Kirsi (2014), Facing the Otherness: Crossing the Finnish-Soviet Estonian Border as Narrated by Finnish Tourists. *Culture Unbound* 2014: 6.
- Lounasmeri, Lotta (toim.) (2011), *Näin naapurista. Median ja kansalaisten Venäjä-kuvat*. Tampere: Vastapaino.
- Luukko, Johanna (2018), Etelä-Karjalassa miehet tuovat hiv-tartunnan tuliaisena Venäjältä. *Yle uutiset*, 19.4.2018. <https://yle.fi/uutiset/3-10167458> (Tarkistettu 11.6.2019).
- Marttila, Anna-Maria (2006), Rajat ylittävä prostituutio. – *Idäntutkimus* 4, 32–43.
- Marttila, Anne-Maria (2004a), Seksiä ilman rajoja? Kansainvälistyvä seksiteollisuus ja suomalaiset prostituutioasiakkaat. – *Naistutkimus – Kvinnoforskning* 1, 22–35.
- Marttila, Anne-Maria (2004b), Sex Tourism on the World Wide Web. Prostitution, Sex Trafficking and the New Information and Communication Technologies. – *Power and Control. Perspectives on Integration and Multiculturalism in Europe*. Ed. Kimi Kärki. Turku: The Family Federation of Finland, The Population Research Institute D 43/2004, 152–168.
- Matala, Saara (2011), *Idänkaupan loppu – Suomen ja Neuvostoliiton välinen erityinen kauppasuhte ja Suomen kauppapolitiikan odotushorisontti sen purkautuessa 1988–1991*. Helsinki: Helsingin yliopisto, politiikan ja talouden tutkimuksen laitos. Julkaisematon pro gradu -tutkielma.
- Ollikainen, Marjo (2000), Viipurin lapset todistavat suomalaisten seksimatkoista. *Helsingin Sanomat*, 29.1.2000. <https://www.hs.fi/kotimaa/art-2000003859155.html> (Tarkistettu 11.6.2019).
- Penttinen, Elina (2007), *Globalization, Prostitution and Sex-Trafficking: A Corporeal Politics*. London: Routledge.
- Penttinen, Elina (2004), *Corporeal Globalization. Narratives of Subjectivity and Otherness in the Sexscapes of Globalization*. Tampere: University of Tampere, Department of political science and international relations.
- Pernaa, Ville (2005), Ystävyyspolitiikan aika: Suomi Neuvostoliiton naapurina. – *Suomalaisen yhteiskunnan poliittinen historia*. Toim. Ville Pernaa & Mari K. Niemi. Helsinki: Edita, 171–200.
- Raittila, Pentti (2011), Venäjä kansalaismielipiteessä. – *Näin naapurista. Median ja kansalaisten Venäjä-kuvat*. Toim. Lotta Lounasmeri. Tampere: Vastapaino, 125–168.
- Raittila, Pentti (2004), *Venäläiset ja virolaiset suomalaisten Toisina. Tapaustutkimuksia ja analyysimenetelmien kehittäjä*. Tampere: Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos.
- Saarenmaa, Laura (2017), Adventures of an Export Salesman: Travel, Race, and Sex Abroad in a 70s Finnish Pornographic Magazine. – *Porn Studies* 4:1, 35–49.
- Saarenmaa, Laura (2016), Tankeromaan superpresidentti ja tasavallan tohvelisankari. Miestenlehtien Kekkonen. – *Vallan ihmeellinen Kekkonen. Katsauksia erääseen presidenttiin*. Toim. Lotta Lounasmeri. Helsinki: Into 2016, 63–95.
- Saarenmaa, Laura (2015), Political Nonconformity in Finnish Men's Magazines during the Cold War. – *The Nordic Media and the Cold War*. Eds Henrik G. Bastiansen & Rolf Werenskjöld. Göteborg: Nordicom, 101–113.
- Saarenmaa, Laura (2014), Success Story, Suomi-kuva ja tennissukat. 1980–1990 -lukujen taitteen kiista suomalaisuuden esityksistä maailmalla. – *Tehtävä kulttuurille. Talouden ja kulttuurin muuttuvat suhteet*. Toim. Mikko Lehtonen, Katja Valaskivi & Hanna Kuusela. Tampere: Vastapaino, 223–251.
- Saarenmaa, Laura (2011), Lenita Airisto, Seitsemäs hetki ja inhoamisen kulttuurit. – *Tele-visioita. Mediakulttuurin muuttuvat muodot*. Toim. Sari Elfving & Mari Pajala. Helsinki: Gaudeamus 2011, 193–217.

- Tuulensuu, Jenni (2008), *Naisen ihmisyyys thaimaalaisen prostituution valossa*. Helsinki: Helsingin yliopisto. teologian laitos, pro gradu –tutkielma.
- Skaffari, Pia (2010), *Rajat ylittävä prostituutio. Tutkimus naisten kokemuksista pohjoisen itäprostituutiosta*. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Zetterberg, Seppo (2007), *Viron historia*. Helsinki: SKS.